

УДК 811.124'373.47

**ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ ЛАТИНСЬКОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ
У ТВОРАХ Г. В. КАТУЛА
(на матеріалі епілію "Аттис")**

*Борбенчук Ірина Миколаївна,
асп.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена лінгвостилістичному аналізу вірша "Аттис" римського поета Г. В. Катупла та вивченню основних засобів латинської поетичної мови, що характеризують індивідуальний стиль та майстерність автора.

Ключові слова: латинська поетична мова, стилістичні особливості, тропи та фігури, синонімія.

Сповнена почуттів і щирості лірика римського поета Гая Валерія Катупла (бл. 87 р. – після 54 р. до н. е.) привертає увагу читачів тематикою і поетичною майстерністю у використанні виражальних засобів латинської мови, що відображають індивідуальність світосприйняття автора, показують мовні норми періоду його життя та змальовують особистість даної епохи. До виражальних засобів слід відносити не лише стилістичні (тропи та фігури), а також лексичні особливості (запозичення, демінутиви, синоніми тощо), що в сукупності характеризують стиль автора.

Актуальність проведення дослідження виражальних засобів латинської мови у творчості Катупла обумовлене відсутністю теоретичних робіт лінгвістичного характеру, де б вивчалися функції, значення та роль виражальних засобів у поетичному тексті. **Метою** дослідження є з'ясування особливостей вживання виражальних засобів латинської поетичної мови на прикладі латинськомовного епілію "Аттис" Катупла. Мета зумовила **завдання**, а саме виявити виражальні засоби латинської поетичної мови, встановити індивідуальну манеру поета, що проявилася через засоби мови. **Об'єктом** дослідження виступили основні тропи та фігури, лексичні одиниці (грецизми, демінутиви, архаїзми, синоніми). У даному дослідженні ми не ставили за мету вивчення теорії тропів та фігур, а тому користуємося загальноприйнятими класифікаціями (В. Дуров).

Епілій "Аттис" займає особливе місце у творчості Катупла. Твір написаний у азійському стилі, характерними рисами якого є поєднання таємничого культу богині Кибелли зі звичайним елліністичним життям та зображення екзотики Сходу. Точний час створення епілію невідомий, але однією з причин виникнення стала поїздка поета на Схід [Мегела 2009, 94], або ж конкретно у Віфінію [Тронский 1988, 344]. До того ж, Катупл захоплювався містичними східними культурами, зокрема й культурою богині Кибелли. В результаті з'явився герой Аттис, що певною мірою відображає самого автора, який через розчарування в коханні не може жити у соціумі і єдиним виходом зі становища бачить втечу у свій власний світ [Лосев 2005, 362].

Міф про богиню Кибеллу та юнака Аттиса був відомий у Римі, однак епілій не є переказом поширеного сюжету. Переосмислення і літературна обробка надали твору нового смислового навантаження, саме тому Аттис Катупла має непряме штучне відношення до міфологічного [Катупл 2006, 246]. Незважаючи на неоднозначність образу Аттиса та оригінальний сюжет, літературознавці, обмежуючись кількома рядками, досить стримано характеризують твір. Так, одна з провідних вітчизняних

дослідниць творчості поета І. В. Шталь у монографії "Поезія Гая Валерія Катула" навмисне поза увагою лишає епілій, мотивуючи це тим, що через складність та численні інтерпретації твір вимагає детального дослідження з використанням коментарів та літературних і позалітературних розвідок [Шталь 1977, 9].

Повернемося, власне, до мети дослідження. Виразальними засобами мови є тропи і фігури, завдання яких у поетичному тексті полягає в прикрашанні мови, у наданні словам нового переносного значення, що досить часто впливає на яскравість висловлення, розширює сферу вживання лексем і збагачує словниковий склад мови.

Переважає більшість античних поетів (Ціцерон, Квінтіліан, Сенека тощо) та сучасних філологів (О. Потебня, В. С. Дуров, М. Гаспаров, Р. Фолькман та ін.) за красою серед тропів виділяють **метафору**. Вона служить для наочності та короткості, для возвеличення та уменшення, за допомогою неї можна уникнути непристойностей у мові та створити велику кількість яскравих образів. [Дуров 2004, 11]. Катулом було створено такі метафори (у квадратних дужках вказуються рядки, де були виявлені певні тропи та фігури): *Ego gymnasi fuit flos, ego eram decus olei* Я був квіткою гімназія, я був прикрасою палестри. [64] *Etiam recente terrae sola sanguine maculans* П'ятнаючи свіжою кров'ю **обличчя землі** [7]; *Piger his labante languore oculos sopor operit; / Abit in quiete molli rabidus furor animi* Сон лінивий **закриває** заколиханою втомою очі. У м'якому спокої тоне **лютий гнів душі** [37–38]; *Peperitque noctis umbras vegetis sonipedibus* І прогнав **тіні ночі** бадьорими дзвіночками [41]; *Quod enim genus figuraest, ego non quod obierim?* Чи є такий **рід лику**, щоб я його не носив? [62]; *Linquendum ubi esset orto mihi Sole cubiculum* Як зі **сходом сонця** я мушу лишити ліжко [67].

Завданням **персоніфікації**, одного з різновидів метафори, є перенесення ознак істот на неживі предмети та віддалені поняття. Наприклад, у тексті надано властивостей людини сонцю: *Sed ubi oris aurei Sol radiantibus oculis / Lustravit aethera album, sola dura, mare ferum* Але коли золотим обличчям Сонце, сяючи очима Освітлює ефір прозорий, круті землі, дике море [39–40].

Метонімія – образний вислів, коли назва одного предмета замінюється назвою іншого предмета, що перебуває з ним у певному зв'язку. Так, Аттіс оскопив себе гострим каменем, тобто ножем *devolsit ili acuto sibi pondera silice* [5]; до рук узяв круг волової шкіри – тимпан *quatiensque terga tauri teneris cava digitis* [10]; стомлений герой разом зі свитою лягли спати голодними, без Церери *nimio e labore somnum capiunt sine Cerere* [36]. Аттіс призиває тварин богині Діндімени, а саме тих безумних прихильників, яких потім же сама богиня ганяє, як несвідоме стадо *simul ite, Dindymenae dominae vaga pecora* [13]. Герой згадує, що він був прикрасою палестри (дослівно прикрасою олії, так як при гімнастичних вправах натиралися олією)...*ego eram decus olei* [64], у його домі завжди було багатолюдно, тобто поріг не встигав прохолонати *mihi ianua frequentes, mihi limina tepida* [65]

Найвідомішим і найпростішим художнім тропом є **епітет** – художнє означення, яке образно чи емоційно розкриває ознаки певного явища, викликаючи оціночне ставлення до нього. В античну епоху розрізняли епітет необхідний і епітет як прикрасу. У даній поезії виявлено необхідні епітети, тобто звичайні граматичні означення, вжиті у прямому значенні, які вказують на загальні властивості певного

явища (курсивом подані латинські словосполучення у тій формі, що вжиті в тексті): швидкий корабель *celeri rate* [1], свіжа кров *sola sanguine* [7], зігнута дудка *curvo grave* [22], легкий тимпан *leve tympanum*, пустий кимвал *cava cymbala* [29], білий ефір *aethera album* [40], нові звістки *nova nuntia* [75], мускулиста мужня шия *ferox torosa cervice*[83], руда грива *rutilam iubam* [83].

Власне епітети, художні означення, у тексті підкреслюють специфічні, індивідуальні сторони явища, слова вжиті в переносному значенні: білосніжні руки *niveis minibus* [8], ніжні пальці *teneris digitis* [10], голови у плющах *capita hederigerae* [23], несправжня жінка *notha mulier* [24], ніжний спокій *in quiete molli* [38], золотисте обличчя *oris aurei* [39], скажені лігвища *furibunda latibula* [54], квіткові вінки *floridis corollis* [66], рожеві вустоньки *roseis labellis* [74].

Епітети найчастіше виражаються прикметниками, але можуть також іменниками (житель лісу олень *cerva silvicultrix*, дикий кабан (який вештається по дібровах) *aper nemorivagus* [72]), прислівниками (тужливо голосом *voce miseriter* [49]), дієприкметниками (схвильованими голосами *trepidantibus linguis* [28], заколисаною втомою *labante languor* [37], сяючими очима *radiantibus oculis* [39], заплаканими (повними від сліз) очима *lacrimantibus oculis* [48]).

Структура даного твору заснована на ритмічно-інтонаційних повторах, адже у поезії значення має не лише поетична лексика, зміст слова, а і його звучання. Поетичні образи, створені автором, підсилюються і увиразнюються саме завдяки звукам мови – фігурам слова. Серед фігур, що покликані для звукового оформлення мови, нами були виявленні такі:

Алітерація – повтор однакових початкових звуків у словах, що сліднують один за одним в реченні чи вірші. В античну добу розрізняли алітерацію приголосних і голосних, тому у тексті є такі її види:

1) приголосних (*Niveis citata cepit minibus leve tympanum* [8]; *Quatiensque terga tauri teneris cava digitis* [10] *Age caede terga cauda, tua verbera patere* [81] *Dea, magna dea, Cybebe, dea domina Dindymi* [91]);

2) голосних (*Alios age incitatos, alios age rabidos* [93]);

3) змішаного типу (*Furibunda simul anhelans vaga vadit animam agens* [31] *At ubi umida albicantis loca litoris adiit*, [87]).

Анафора – повтор окремих слів або одних і тих зворотів на початку різних речень або частин одного речення. Анафора надає живості та величності мові, служить не лише для прикрашання, а й підсилення думки, так як повтор початкових слів надає різкості та наполегливості [Дуров 2004, 28]. Автор полюбляв цю фігуру, вона зустрічається у рядках 20, 21–25, 63–64, 65–66, 68–72, 93. Наведемо деякі приклади:

Ego mulier, ego adolescens, ego ephebus, ego puer,

Ego gymnasi fui flos, ego eram decus olei [63–64].

Ego nunc deum ministra et Cybeles famula ferar?

Ego Maenas, ego mei pars, ego vir sterilis ero? [68–69].

Подвосня – повторення два рази підряд одного й того ж слова у реченні. Завданням цієї фігури є підсилити мову чи ж викликати співчуття, жалість. Подвосня привертає увагу і впливає на читача [Дуров 2004, 31]. В одному випадку маємо повтор прикметника і прислівника: *Miser a miser querendum est etiam atque etiam,*

anime Нещасний я, нещасний, плакати знову і знову змушена ти, душе моя [61]. В іншому повтор прислівника привертає увагу до дієслова, що передає нещастя героя: *Iam iam dolet quod egi, iam iamque paenitet*. Страждаю, страждаю, що я так вчинив, боляче мені, боляче [73].

Епаналепс – повторення на початку наступного вірша одного й більше слів, що стоять в кінці вірша.

Niveis citata cepit minibus leve tympanum,

Tympanum tuum, Cybebe, tua, mater, initia [8–9].

"Agite ite ad alta, Gallae, Cybeles nemora simul,

Simul ite, Dindymenae donimae vaga pecora, [12–13].

Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?

Abero foro, palestra, stadio et gymnasiis? [59–60].

Кондуплікація – повтор слова чи групи слів попередньої фрази на початку наступної з метою підкреслити їх значення: *"Agedum," inquit "age ferox <i>," fac ut hunc furor <agiter>./ Fac uti furoris ictu reditum in nemora ferat*. Ну, лютий, іди і зроби, щоб став він скаженим. Зроби, щоб в пориві гніву він знову пішов у ліс [78–79].

Гомеотелевт – співзвучність закінчень. В паралельних частинах речення відповідні слова мають однакову кінцеву флексію: *"Patria o mei creatrix, patria o mea genetrix..."* [50], *Alios age incitatos, alios age rabidos* [93].

Гомеоптот – використання серії слів у одному й тому ж відмінку: *Lustravit aethera album, sola dura, mare ferum* [40], *Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?/ Abero foro, palestra, stadio et gymnasiis?* [59–60].

Клімакс – це такий порядок слів, при якому кожне наступне слово має наростаюче значення, завдяки чому створюється підсилення викликаного враження. Напр.: *Vadit, fremit, refringit virgulta pede vago* Він іде, реве, топче під бродячою ногою траву [86].

Виявлена і така фігура слова як **ономатопея** (звуконаслідування): *Ubi sacra sancta acutis ululatus agitant* Де у священному обряді голосно завиваючи кричать [24], *Thiasus repente linguis trepidantibus ululat* Раптом хор схвилюваними голосами завив [28].

Для досягнення найбільшої виразності мови поет Катул використав особливі синтаксичні форми – фігури думки, а саме:

Перифраз – заміна назви предмета, явища, людини описом їхніх найхарактерніших ознак. Сприяє образному змалюванню дійсності: До зеленої Іди швидкий хор іде швидкою ногою (спішить) *viridem citus adit Idam properante pede chorus* [30]; його богиня Пазіфея прийняла на тремтячі груди (обійняла) *trepidante eum recepit dea Pasithea sinu* [43]; Сама зіниця ока бажає звернути на тебе погляд (подивитися) *Cupit ipsa pupula ad te sibi derigere aciem* [56].

Плеоназм – вираження, що містять однозначні, а тому зайві слова. Напр.: *ibi Somnum excitam Attin fugiens citus abiit* там від пробудженої Аттіс пішов утікаючи сон [42].

Апострофа або риторичне звертання – висловлювання адресується предмету, поняттю, відсутній особі, чим увиразнює мову. Напр.: *ubinam aut quibus locis te positam, patria, reor?* Де, в якій стороні мені тебе, Батьківщино, шукати? [55]; *Dea,*

magna dea, Cybebe, dea domina Dindymi О богине, велика богине Цибело, ти господиня Діндіми! [91].

Асиндетон – це навмисний пропуск сполучників, внаслідок чого мова стає виразнішою, стислою і насиченою: *Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?* [59].

Інструментарієм для створення настрою пригніченості та самотності, страху перед невідомим, що характерні для культу богині Кибелли, стали розмір та художні засоби латинської мови. Віршований розмір галіамб, яким написаний твір, поєднує у собі галасливо-оргіастичні ноти з почуттям туги і смутку [Мегела 2009, 94; Катул 2006, 244]. Серед художніх засобів слід відмітити синонімічні ряди на позначення почуття неврівноваженого душевного стану героя (іменники – *rabies* безумство, *odium* ненависть, *furor* гнів; прикметники – *vagus* розгублений, *rapidus, ferus* дикий, *furibundus, rabidus* скажений, *ferox* лютий). Крім того, вжиті синоніми на позначення лексеми море (*mare, vadum, umidus locus, pelages, salum*) та оскоплення чоловіка (*devolsit ili* відрізав чоловіче достоїнство [5], *ut relicta sensit sibi membra sine viro* скинувши тіло, відчув себе не чоловіком (досл. без чоловіка) [6], *corpus evirastis* ви оскопили тіло [17], *notha mulier* несправжня жінка [27], *liquidaque mente vidit sine quis ubique foret* і спокійним розумом бачить без чого і де вона [46], *vir sterillis* скопець [69]).

У лексичному складі слід відмітити грецизми: топоніми (*Dindyma, Phrygia, Phryx*), міфологізми (*Attin, Cybebe, Dyndimena, Pasithea*), побутові явища (*aether, calamus, chorus, corolla, thiasus, cymbalum, ephebus, palestra, tympanum, pelagus, salum*), прикметники (*nothus, Phrygium*); архаїчні форми: минулий доконаний час *tetuli* замість класичної форми *tuli* та прислівник *rusum*, що увійшов до словника як *rusum* [47].

У результаті дослідження виразальних засобів латинської поетичної мови в епілії "Аттис" поета Г. В. Катула ми прийшли до таких висновків:

1) для створення яскравих художніх образів та підкреслення специфічних індивідуальних сторін явища було використано такі тропи, як метафора, персоніфікація, метонімія, епітет;

2) ритміко-стилістичні повтори надали поетичному твору цілісності, емоційності та гармонії. Фігури слова (алітерація, анафора, повторення, кондуплікація, гометелевт тощо) створили мелодійне звучання, викликали жалість, співчуття, привернули увагу до головної думки;

3) фігури думки (перифраз, плеоназм, апострофа, асиндетон) послужили для виразності та насиченості мови, підкреслили смислову значимість твору; 4) для передачі настрою культу богині Кибелли послугував розмір, лексика (грецизми, неологізми, поодинокі форми архаїзмів та демінутивів), вживання синонімів.

Борбенчук И. Н., асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Выразительные средства латинского поэтического языка в сочинениях Г. В. Катула (на материале эпиллии "Аттис")

Статья посвящена лингвостилистическому анализу эпиллии "Аттис" римского поэта Г. В. Катула и выявлению основных средств латинского поэтического языка, которые характеризуют индивидуальный стиль и мастерство автора.

Ключевые слова: латинский поэтический язык, стилистические особенности, тропы и фигуры, синонимия.

Borbenchuk I. M., Postgraduate Student

Kyiv National Taras Shevchenko University

Expressive Means of the Latin Poetic Language in Katul's Works (Based on the Poem "Attis")

The article is devoted to linguistic and stylistic analysis of the poem "Attis", definition of specific means of Latin poetic language which characterize Katul's individual style and mastery.

Key words: latin poetic language, stylistic peculiarities, tropes and figures, synonymy.

Література:

1. *Дворецкий, И. Х.* Латинско-русский словарь / Иосиф Хананович Дворецкий. – М. : Русский язык, 2000. – 846 с.
2. *Дуров, В. С.* Основы стилистики латинского языка : учеб. пособие / Валерий Семенович Дуров. – СПб. ; М. : Изд. центр "Академия", 2004. – 112 с.
3. *Катулл.* Стихотворения / Катулл; [сост. А. Шарапова]. – М. : Эксмо, 2006. – 288 с.
4. *Лосев, А. Ф.* Античная литература : учебник для высшей школы / Алексей Федорович Лосев ; [Под ред. А. А. Тахо-Годи]. – М. : ЧеРо, при участии изд. "Омега-Л", 2005. – 543 с.
5. *Мегела, І. П.* Історія Римської літератури / Іван Петрович Мегела. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 320 с.
6. *Тронский, И. М.* История античной литературы / Иосиф Моисеевич Тронский. – М. : "Высшая школа", 1988. – 464 с.
7. *Шталь, И. В.* Поэзия Гая Валерия Катула / Ирина Владимировна Шталь. – М. : Наука, 1977. – 263 с.
8. *C. Valerii Catulli Carmina. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors.* Oxonii e typographeo clarendoniano. – N. Y. : Oxford University Press 1958. – 113 s.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14